

nužnost političke ekspanzije i suprotstavljanja, a istorija mu služi samo da potvrdi utemeljenost stereotipa. Kako zaključuje Rot, "mi, na primer, sve pripadnike određenih naroda ocenjujemo kao jednake, a određenom narodu pridajemo, bez dovoljnog opravdanja, određene karakteristike. Čak se neracionalne kategorije lakše, brže i češće formiraju od racionalnih. Budući da su zasićene emocijama, uporno se održavaju i teško koriguju" (Rot, 1974).

Suštinsko pitanje glasi da li uopšte može da se govori o stereotipima čiji su nosioci velike grupe kao što su nacije, odnosno, da li je ispravno da se govori o stereotipima Srba o Hrvatima, Bugarima, Albancima...i tako dalje. ili Hrvata o Srbima, Bugarima, Albancima...? Da li se čak može zaključiti da bi formulacija "stereotipi Srba o Hrvatima, Bugarima, Albancima..." ili obrnuto, "stereotipi Hrvata o Srbima, Bugarima, Albancima..." implicirala novi stereotip koji bi podrazumevao da nacije poseduju generalne stavove jedna o drugoj u kojima nema odstupanja i čiji su nosioci svi njihovi predstavnici? U odgovoru na ovo pitanje treba prvo razgraničiti objekat i subjekat u raspravi o nacionalnim stereotipima. Objekat je posmatrana nacija koja može biti generalizovana jer stereotipi i jesu generalizacija po sebi i jer se odnose na čitavu grupu. Odnosno, vrednosni stavovi koji se kao "svojstva" pripisuju čitavim nacijama i jesu stereotipi zato što ne dozvoljavaju da postoje odstupanja u posmatranoj grupi, a ako se i uoče, percipiraju se kao neuobičajeni izuzetak a ne kao pravilo. Nasuprot tome, subjekat je grupa koja stvara stereotipe o drugima, po pravilu iz političkih ili nacionalnih potreba, i ne može se generalizovati, budući da nikada nije čitava nacija nosilac stereotipa o "drugima", niti ima relevantnih pokazatelja koji bi navodili na zaključak da je većina njenih predstavnika nosilac stereotipnog viđenja. Pri tom, nacionalno-politička potreba stvaranja stereotipa podrazumeva s jedne strane, izgradnju ili potvrđivanje nacionalne samosvesti koja se, između ostalog, utemeljuje i u postojanju negativne konotacije – druge nacije, a sa druge, podrazumeva neposredni politički aktivitet kome je poželjna slika "drugog" sredstvo za uspješnije ostvarenje postavljenog političkog cilja.

Kontraargument ovde zastupanoj tezi o proizvodnji, pa širenju i usvajanju nacionalnih stereotipa, mogao bi biti da pripadnici jedne nacije stvaraju stereotipe o drugoj u bliskom dodiru sa njenim pripadnicima, pa da oni nisu nikakva instrumentalizacija već rezultat neposrednog iskustva. On bi mogao da se potkrepi i tvrdnjom da se pripadnici dve nacije koji imaju blisku egzistenciju, nalaze u neposrednom susedstvu i stalnom kontaktu, i da iz neposrednog iskustva pripisuju određen tip "osobina" drugoj grupi. To bi međutim, primarno moglo da se odnosi na onaj tip "osobina" koje se inače pripisuju komšiji a koje u zavisnosti od toga da li su regulisani komšijski imovinski odnosi oko "međa", imaju značenje "vredan – lenj", "dobar – loš", "gostoljubiv – škrt", "uredan – neuredan" i sl. Kako međutim, nacionalni stereotipi najčešće ne idu u tom pravcu, ili su takvi stereotipi sasvim marginalni, argument o "neposrednom iskustvu" ima sasvim malu, moglo bi se reći, nikakvu vrednost, što potvrđuju upravo najčešći pojedinačni iskazi manipulacijom pridobijenih za stereotipe, tipa – "Hrvat, ali dobar čovek", "Srbin, ali dobar čovek".... Ovaj takođe rašireni stereotip pokazuje unutrašnju prirodu stereotipnog mišljenja. On potvrđuje uverenje da samo izgovaranje imena druge nacije podrazumeva neizgovoren ali prisutan (niže)vrednosni sadržaj; rečca "ali" potvrđuje da je odstupanje od njega dozvoljeno samo u retkim, sasvim konkretnim pojedinačnim slučajevima, i na kraju, potvrđuje da pojedinačno neposredno iskustvo često lako pobija uvreženi podrazumevani stereotip, ali da ga generalno ne menja.

Nacionalni stereotipi budući da imaju funkciju generalizacije, omogućavaju percipiranje čitave grupe, druge nacije, kao individue dominantnih manje vrednih "osobina", na isti način kao što omogućavaju viđenje sopstvene nacije kao individue preovlađujućih poželjnih osobina. U oba slučaja, međutim, "osobine" koje se pripisuju "sebi" i "drugima" najčešće nisu onog tipa koji proističe iz svakodnevnog života ili koje bi se mogle percipirati u međusobnom saobraćanju pojedinaca. U tom smislu, teško da bi na primer, "inferiornost" (istorijska, kulturna, državotvorna...) kao jedna od "osobina" koja se češće od drugih javlja u međusobnom stereotipnom ocenjivanju balkanskih nacija, mogla proisteći iz "neposrednog iskustva" suseda. Naprotiv, gotovo sve, kako heterostereotipne tako i autostereotipne "osobine", imaju direktno ili u prenosnom smislu političko značenje i nisu od značaja za pojedince niti se kao takve javljaju u ocenjivanju njihovog karaktera. Upravo će se najređe upotrebiti za ocenu pojedinca stereotipi "mučenik", "junak", "slobodar" ili "separatista", "remetilac" i sl. To nedvosmisleno upućuje na zaključak da se stereotipi o drugim nacijama stvaraju namenski, da su uslovljeni političkim interesima i da ih kao takve stvaraju određene zainteresovane grupacije u okviru nacije, a s nacionalno-političkim ciljem. Istovremeno, oni nailaze na plodno tle u izolovanim sredinama, u političkim uslovima koji pospešuju ksenofobičnost, tj. u okolnostima političkog neprijateljstva i potrebe za nacionalnom homogenizacijom, a najprihvaćeniji su u slojevima podložnim manipulaciji, u kojima se teško odvaja mitološka svest od racionalnog sagledavanja stvarnosti.

Izučavanje nacionalnih stereotipa, iz napred navedenih razloga, podrazumeva identifikovanje njihovih tvoraca, puteva njihovog pretvaranja u "opšte" mišljenje tj. puteve oblikovanja javnog mnjenja, kao i motive za njihovo širenje tj. političke ciljeve čije bi ostvarenje trebalo da bude olakšano stereotipnim mišljenjem o "drugima". Zahtev za identifikovanjem "tvoraca" nacionalnih stereotipa ne pretpostavlja smišljenu organizovanu akciju, ali podrazumeva postojanje zainteresovanih grupacija koje se u određenom političkom trenutku osećaju pozvanim da pruže doprinos "nacionalnom interesu" davanjem argumenata za nužnost određenog političkog delanja. Takve grupacije, ne nužno organizovane, najčešće sasvim heterogenog sastava, u kojima čak ne mora ni postojati svest niti želja za jedinstvenim delovanjem (jer ih mogu činiti i marginalci i značajni naučnici), najčešće daju svoj doprinos podršci aktuelnih političkih zahteva u formulaciji nacionalnih stereotipa koji kao ključni argument postaju pseudomoralno objašnjenje opravdanosti konkretnih političkih zahteva. U tom smislu može se lako identifikovati da ih čine delovi političke i intelektualne elite budući da su jedino njima dostupni svi putevi uticaja na javno mnjenje u pogledu formiranja poželjne slike "drugog" uz korišćenje i (zlo)upotrebu znanja, najčešće istorije, koja daju pseudonaučni autoritet izvođenim zaključcima.